

יישוב פרההיסטוריה ליד עין-גוב

מאת

משה שטקליס, עפר בר-יוסף ואיתן צ'רנוב

א. הקדמה

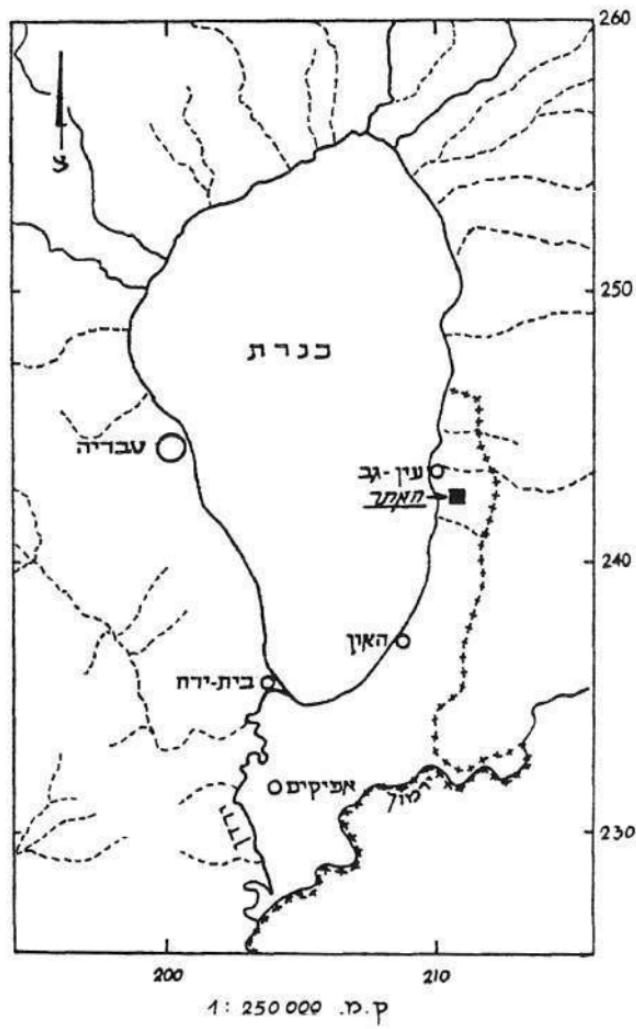
במסגרת המהקר שערכתי המשלהת לאחקר הפליסטוקן והפרההיסטוריה של עמק-הירדן שבתחום האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, נעשה גסיוון לקבוע את רציפות התרבות הדרתית הדרתית באיזור זה. בין היתר הינה המשלהת את תשומת-לבנה ליישוב הדרתית שליד קיבוץ עין-גוב. את האתרים גילו לראשונה חברי עין-גוב ד. בן-עמי וא. פרוכטר, במסגרת הסקר שערך הראשון מזורת לבנרת. מפאת חשיבותו הממציא, שככל כמה ריכוזים של כליזור, הוחלט לעורך הפירוט במקומו. בשנים 1962-1964 התקיימו שלוש עונות-חפירה, ואילו בשנת 1965 נעשו כמה בדיקות נוספות.

ב. המיקום

היישוב הדרתית נמצא למרגלות הרי הגולן, כחצי ק"מ משפטה הצנרת, על מדרונה של גבעה (ראה ציור 1). מצפון ומדרום תוחמים את הגבעה כמה ואדיות, הנשפכים אל הצנרת. את חלקית הנמוכים של הגבעה מתחרים ערוצים מספר, והמתהימים במישור הולוי, המשתרע מערבה. למשור זה שתי מדרגות; המדרגה העליונה, המשתרעת לרגלי הגבעה, היא טראסה קדומה. במקום שבו נפגשות הגבעה והטראסה נובע מעיין קטן, המכונה עין-גב (מקודם עין-סחנה).

1. בעונת הראשונות (אביב 1963) השתתפו בחפירות: ד"ר ת. שפר (באול), ד. בן-עמי, י. גינט, צ. זרחי, א. פרוכטר, א. פרט, א. צ'רנוב, א. קמנינסקי, י. רות וש. שיבת. בעונת השנייה (סתיו 1963) השתתפו: ד. בן-עמי, צ. זרחי וי. רות. בעונת השלישי (קיץ 1964): ב. ארנסבורג, ד. בן-עמי, ד. גלעד, מ. ורשניר, ע. חריף וא. פרוכטר. בשתי העונות האחרונות אירחו שער-הגולן ועין-גב את המשלהת, ועל כך נזונה להם תודרכנו. במיוחד אגו מודים לד. בן-עמי מכיוון עזזב על יממו ועל העוזה הרבה שהושיט לנו בכל עונות-החפירה. דיווחשכינו מוקדם על עונת 1963 כבר חופיע (M. Stekelis & O. Bar-Yosef, 1965).

משה שטקליס, עפר בר-דיאסף ואיתן צ'רנוב
לתולדותיו המורפולוגיות של הנוף שייר אוף קו-יהחוּף (שמאפיין אותו כונגלוֹ-
מראט) של רוחב הגבעה, הנמצא 160 מ' מתחת לפני הים.

ציור 1
מפת סביבתו של היישוב ההיסטורי בעין-גב.

היישוב ההיסטורי יכול היה לocate רק לאחר שנסגו המים ונוצר חוף חדש. חוף זה היה מקביל לחוף הנוכחי של הכרמל וגובה ממנו בכמה מטרים.

ג. היישוב והיקפו

עד כה נמצאו בורות-המגורים של היישוב הפריאטיטורי בחלקו הצפוני בלבד של המדרון המערבי של הגבעה. תחילת נתגלו על פניו השטח שני ריכוזים של כליז'ור (ו ור'ו). בסוף שנות 1963 חפר בולדז'ור בווי להפיק חול, ובאופן זה נחרסו בחלקו שני ריכוזים נוספים (ו וו). מן החפירות שנערכו באתר ומן החתר של אתר זו עולה, שהיה זה יישוב של בורות-המגורים, בדומה ליישובים שנחשפו במוריה-אירופטה. עובי שכבות-ההצברות בכל בור היה יותר ממטר, הקירת ראשונה של המכלול הליתי העלה, שאתרים וו ור'ו דומים זה לה, ואילו אתר זו שונה מהם. באתר זה נמצאה תעשיית כליז'ור, הכוללת נקריות מיקרוליטיות, מושלשים, להבונים משוברים על גב הצלע, מגדרים ומוט כלים אחרים.

ד. החפירות באתר ו

החפירות החלו בקטע מדרון הגולש לעבר ערוץ קטן, המסתם לא הרחק מן המעיין. במקום זה נלקטו כלים רבים, והיה נראה, שלמרות פניעת הסתייפה אפשר לעמוד על אופיו האתר.

במהלך החפירות נחשף בור-המגורים ובו חמש שכבות-היישוב. קושי-מה גרמה אדמת המקום, שהיא ברובה חול חום בהיר בעל גוון אחיד למדי, שכמעט איינו אפשר לקבוע את האסטרטיגראפיה על-סמך שינוי צבע. לפיכך היה צור לסתמך על סימנים אחרים, כגון: ריכוזים של פריטי צור על רצפת-המגורים, שייצרו לעיתים פס צפוף של כ-10 ס"מ בחתר של שלוי הבור; ריצופים של אבני-גוויל וחולקי-נהל, שקבעו על-פיירוב אינו גדול מ-10 ס"מ; הימצאות הכלים הנדולים (מכתש, עלים וכיר"ב) בגבהים שונים, זה מעל זה; מוקד אחד וכמה כתמי-אפר.

done, כי כאשר היה האתר מיושב לא חドル היישוב להתקיים אלא בשძק תקופות קצרות, שכן בין שכבות-היישוב השונות אין שכבות עקרות לחולותין. רק בחלק המזרחי, בצד מעלה המדרון, התמלא הבור מהר יותר כאשר נפסק היישוב, ומשמעות הדבר הוא שבמקום ות שכבות שבתן כליז'ור מעטים יחסית.

שכבה 5

זהו ה層面 הקדומה ביותר של הבור הראשוני, שנחפר במקום שבו המדרון מתון יותר. צורת הבור כצורת קערה רדודה, ועומקו הממוצע 40 ס"מ. בצד

משה שטקליס, עפר בר-יוסף ואיתן צ'רנוב

מורה, מלבד מעלה המדרון, תלילות הדופן 25 מעלות (היום שיפורע המדרון בשטח החפירה הוא 10—13 מעלות). הן הדופן המורחת של הבור והן חלק גדול משטו המערבי (נחשפו עד כה כ-10 מ'ר) מרוצפים באבני-גוויל ובחולקים, שהונחו על גבי קרקע-החול הבתולה, על-פיירוב זה ליד זה, ורק לעיתים רוחקות זה מעל זה. לריצוף המערבי תחך קמור בלתי-סימטרי, שצלעוו המתונה פונה כלפי חוץ, ואילו צלעוו הצלולה — כלפי פנים. דומה אפוא, כי שטח-המגורים הפנימי של הבור לא היה מרוצף וכי קווטרו היה 6—7 מ'. בשכבה זו נמצא עלי קטון מבולט.

שכבה 4

בעקבות מילוי הבור בחול הצטמצם איזורי-המגורים והועתק במקצת כלפי מעלה המדרון. בשכבה זו נחשף מוקד ובו אפר לבן. סמוך למוקד נתגלו מכתש מבולת ושני עליים, אחד מהם שבורה. בשוליו הרומיים של הבור, על שטח מרוצף, נמצא כמה קרניות. גם בפנים הבור נחשף קטע של ריצוף.

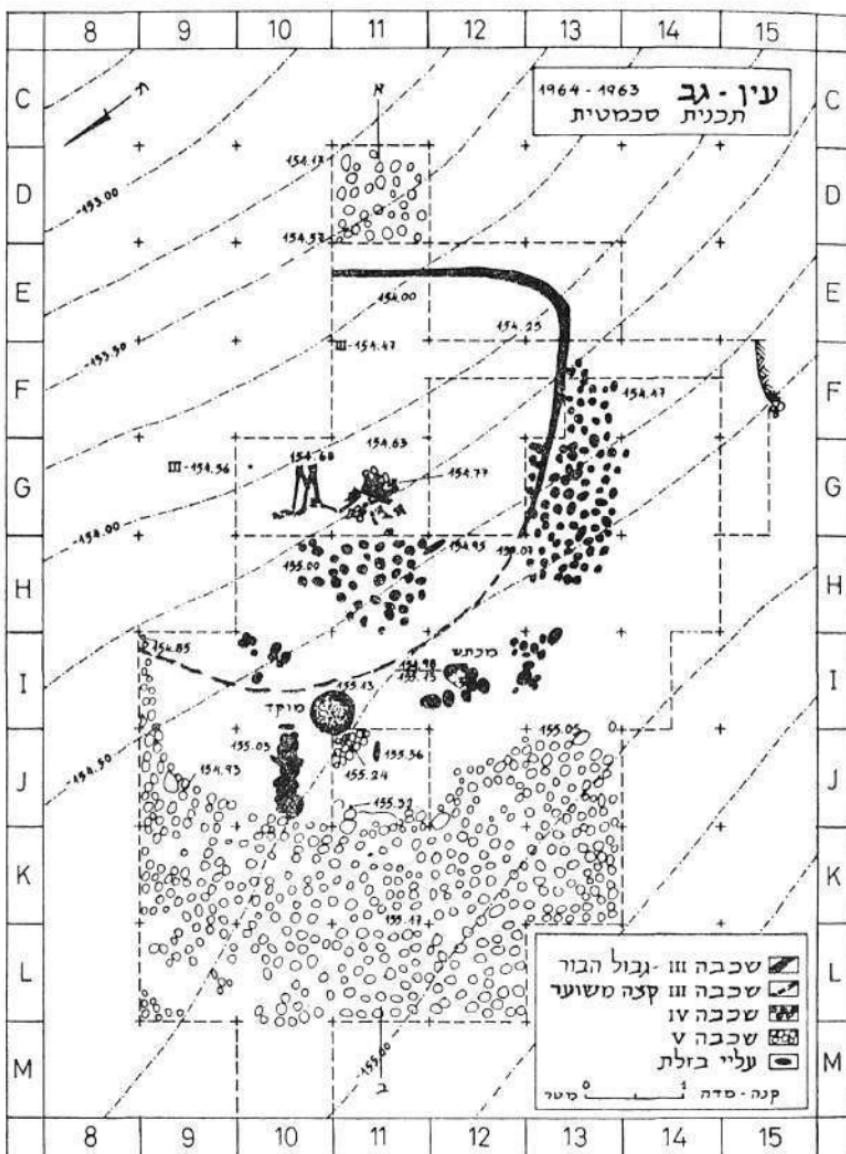
שכבה 3

בשכבה זו, שוגם ממנה נחשפו קטעים גדולים, מצויים כלי-צור למכביה. בגולל מילוי הבור מצד מעלה המדרון היה צורך להפרור בו חפירה נוספת. הצד מורה היה שיפורע הדופן החדשה של הבור כ-55 מעלות. במרוצת-הזמן נסתהו שלוי המערבים של הבור, ומשום כך אין לדעת בדיק מה היה גבולו. עם זאת ברור, כי אורך של ציר הבור מצפון-מערב לדרום-מזרח היה כ-5 מ'.

במרכז הבור של שכבה 3 נמצא שלד של אדם, שנזכר בבור רדו (דראט ציור 2). השלד היה מוטל על צדו הימני. הרגליים היו מכובצות. היד השמאלית הייתה מונחת בכפיפה קלה על תירך ונגעה ברגל השמאלית. הגולגולת, שהייתה מונחת על מצע של אבנים, נמצא שבורה, אך מרבית החלקה נתגלו במקומות מסביב לגולגולת היו מונחות עצמות גודלות של חיות, ביניהן לסת, קטע מגולגולות וכמה עצמות שרופות. באיזור הגפיים התהווים של השלד נתגלו כתמי-אפר. על-פי מצב השכבה ניתן לשער, שהאיש נקבע סמוך לסופה של שכבה 3.²

2. השלד הועבר לשולמו למוזיאון ברוננסון למקרא ולעתיקות בירושלים. את הבדיקה האנטropולוגית יערך פרופ' פ. טוביאס מאוניברסיטת יהאננסבורג.

רישוב פריה היסטורי ליד עין-גב

ציור 2

תכנית החפירות של האתר בעין-גב, המראה בצורה סכמטית את תחומי השכבות השונות.

שכבות 2 – 1

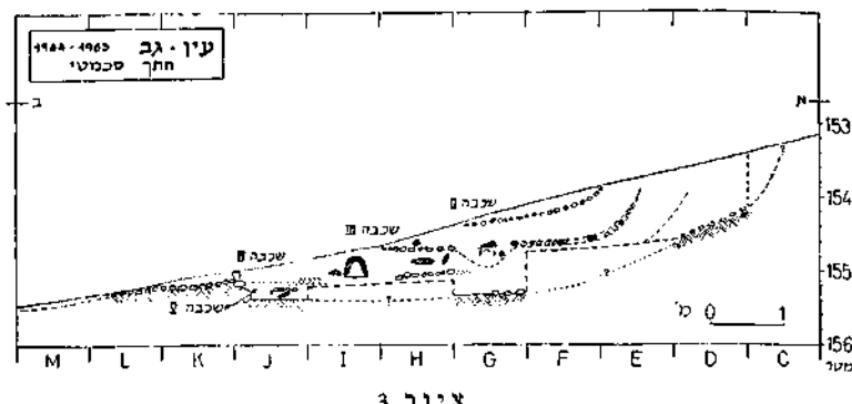
משכבות אלו נחשפו עד כה כתמים קטנים בלבד, ולפיכך ידוע אך מעט על אופיו. הממצא הלייתי מתאים למכלול הכלים של השכבות הקדומות יותר. ראוי לציין, כי בשולי כל השכבות נמצאו קרניים וכלי-עכודה גסים.

ה. חתעה-שייה היליתית

סיכום כללי של התעשייה היליתית במקום מובא בטבלה שלහן. אמנם אין כל ספק ביחסתו הסטרטיגראפי של הממצא, אך עם זאת יש לראות את סיכוןנו כומני בלבד.

תקבוצה	שבבת 5							שבבת 4		שבבת 3			שבבת 2	
	הכמות	%	הכמות	%	הכמות	%	הכמות	%	הכמות	%	הכמות	%	הכמות	%
מגרדים על גטו ולחב	15.54	90	21.88	163	23.10	194	16.06	71						
מגרדים מזוויות ומקצועות	25.91	150	25.77	192	14.53	122	15.39	68						
בקרים-מגרד	0.69	4	0.67	5	0.94	8	1.36	6						
נקרים	15.37	89	13.82	103	11.19	94	13.58	60						
להבים משוברים	2.76	16	4.03	30	3.69	31	4.07	18						
חודים	2.94	17	2.15	16	2.38	20	1.58	7						
להבונים משוברים	31.09	180	26.31	196	36.54	307	42.08	186						
שונות	5.70	33	5.37	40	7.63	64	5.88	26						
סה"כ	100.00	579	100.00	745	100.00	840	100.00	442						

מן העיון בעמודות-האותיות עליה, כי מבחינת כמותן היחסית של קבוצות-הכלים אין הבדלים גדולים בין השכבות. הבדל בולט יש רק فيما שבין המגרדים על גטו ולחב ובין מגרדים מזוויות ומקצועות: בשכבות 5–4 הכלים מן הסוג תראשון מרובים מן הכלים מן הסוג האחרון, ואילו בשכבות 3–2 היחס הוא הפוך. כן חל שינוי ביחסות הכלים היחסית של הלהבונים המשוברים (% – 26% – 42%). בקבוצות-הכלים האתירות היחסית הייתה שווה, פחות או יותר, בכל השכבות.

תוך השכבות השונות באתר (ראה ציור 2).

להלן סקירה קצרה על כל אחת מקבוצות הacialites.

מגרדים על נטו ולחם. — התאפיינויות העיקריים בקבוצה זו הם מגרדי קצה על נתז ולוח, מגרדי-קצתה על נתזים ולהבים משוברים, מגרדים היקפיים ומעוגלים ומגרדי-קצתה כפולים (ראה ציור 4:1—5). נמצאו מגרדים חרוטיים ספורים, ואילו מגרדי-בהתן לא נתגלו כלל.

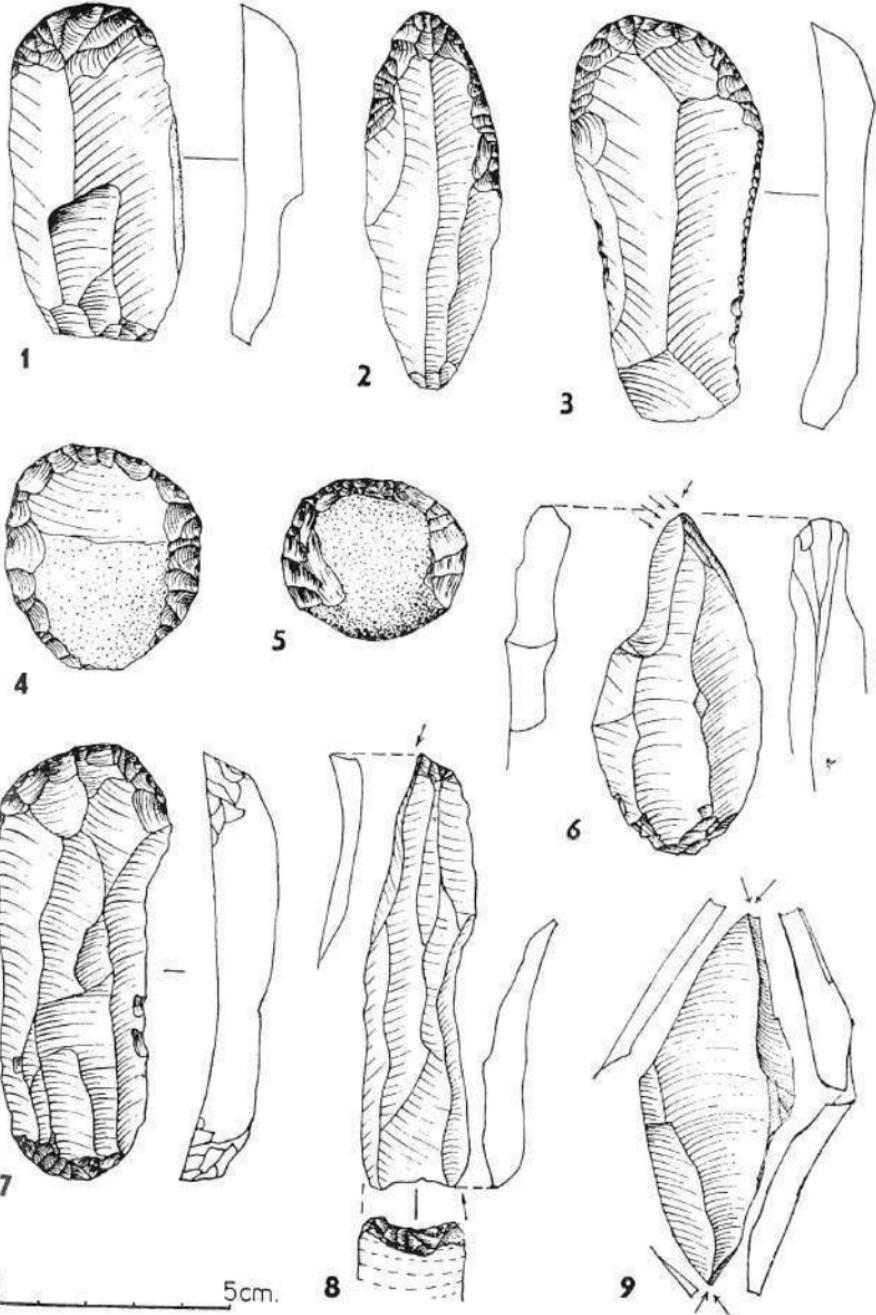
מגרדים מזוינים ומקצועות. — קבוצה זו בולטת בכמותה היחסית ובטיב עשייתה. המגרדים המזוינים עשויים על גוש צור, לעיתים על בולbos שטוח שנחצץ לשניים; הקצה הפעיל עשוי עליידי התווות להבוניות. רובם גבויים ובעליהם קצת פועל צר, אך נמצא גם הטיפוס הארוך והנמוך (ראה ציור 7:1—2).

נקרא מגרד. — כלי כפוף זה נמצא בכמות קטנה במיוחד (ראה ציור 5:9).

נקרים. — בקבוצה זו התאפיינויות העיקריים הם הנקררים הוציאתיים השונים (dièdres). נקררים קטנים נמצאו בכמות יחסית משתנה של 18%—33% (ראה ציורים 4:6—9; 5:1—4).

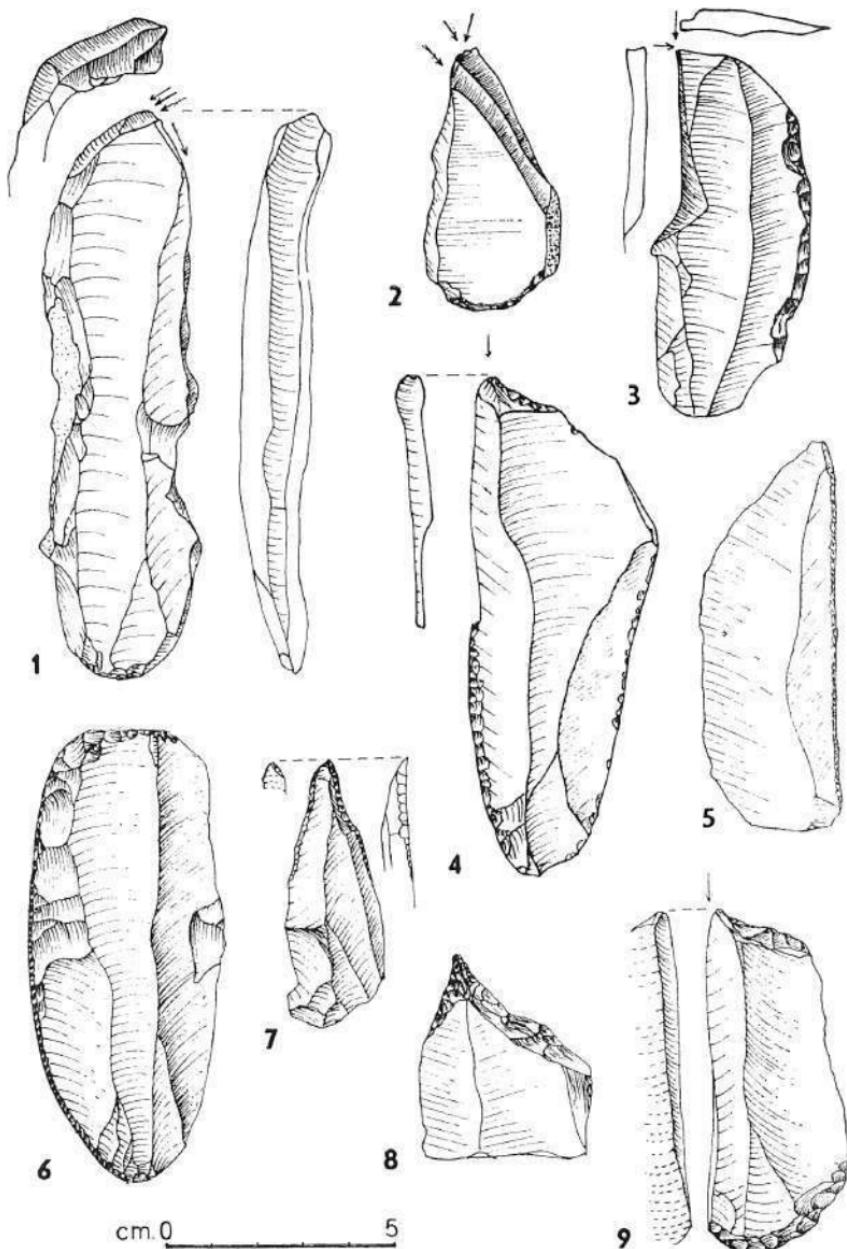
להבים משוברים. — בין כלים אלה בולטת קבוצה של להבים גדולים, ששוברו בשיטות שונות, החל בשברור עדין, סידר זוקוף-למחצה וכלה בשברור קשշgi גובה. על-פיירוב הצלע המשוברת קמורה (ראה ציור 5:5—6). בכמה מן הלהבים אפשר להבחין כמעט במעט ברק-שימוש.

חודים. — כלים אלה מועטים יחסית. עשויים הם על להבים בינוניים. צלע אחת משוברת שברור זוקף לכל האורך. בצלע השנייה יש לעתים שברור גתון, היוצר חוד בקצת העליון או ליד הבסיס, או בשנייהם גם יחד. לעיתים

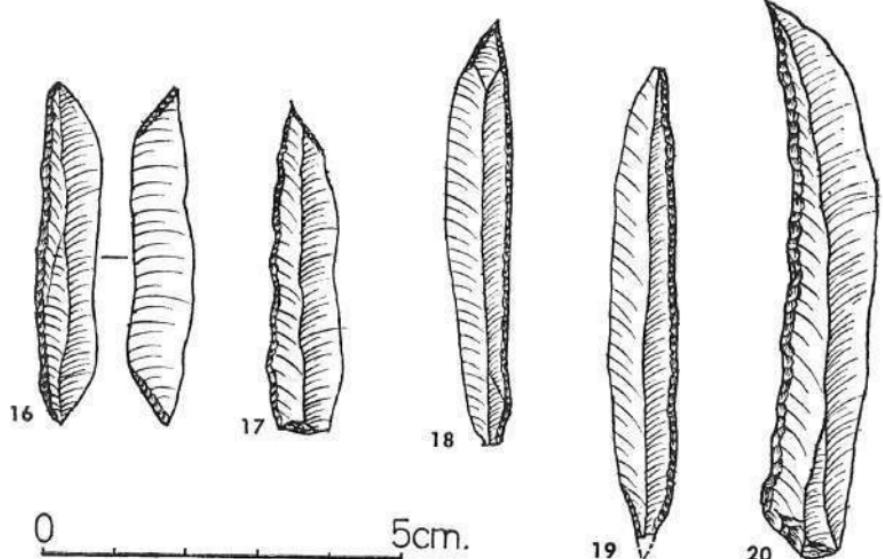
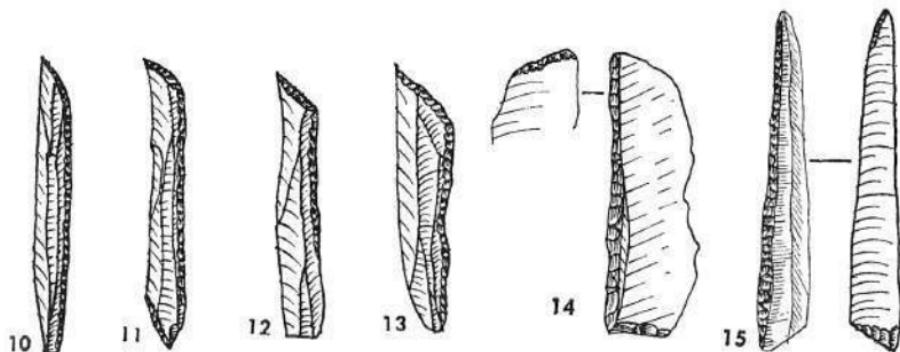
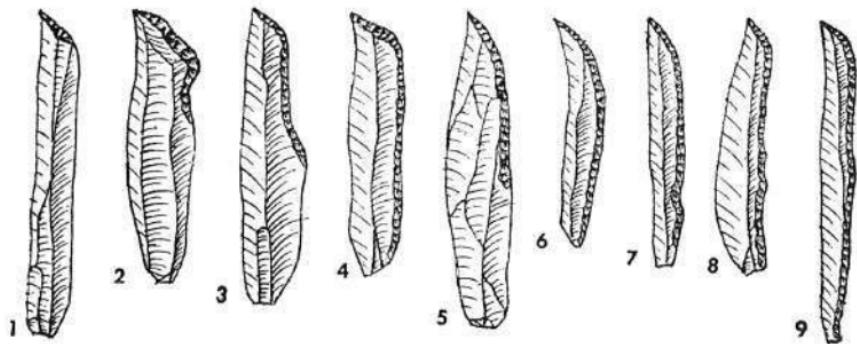
ציור 4
מגרדים ונקרים; אתר נ.

[12]

ציור 5

נקרים, להבים, מרכזים ונקרים מגדר; אתר I.

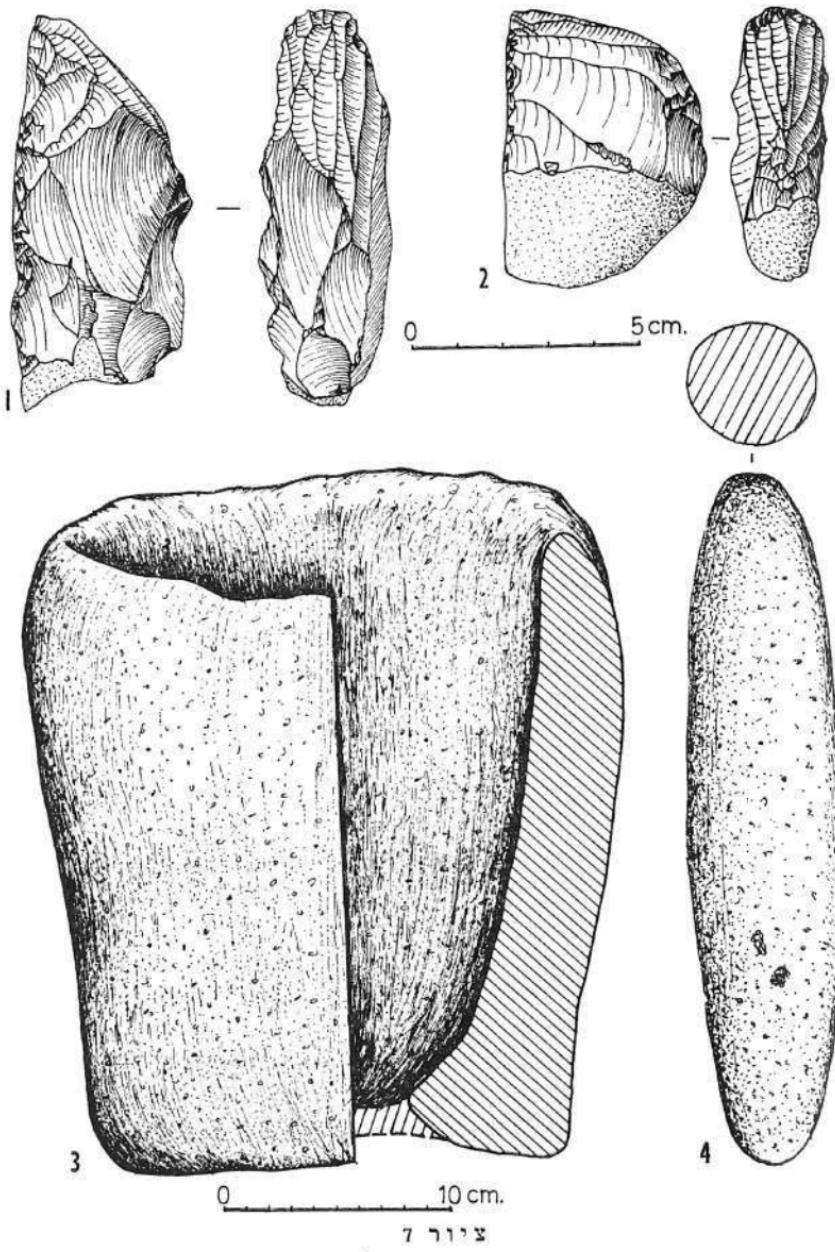

0 5cm.

ציור 6

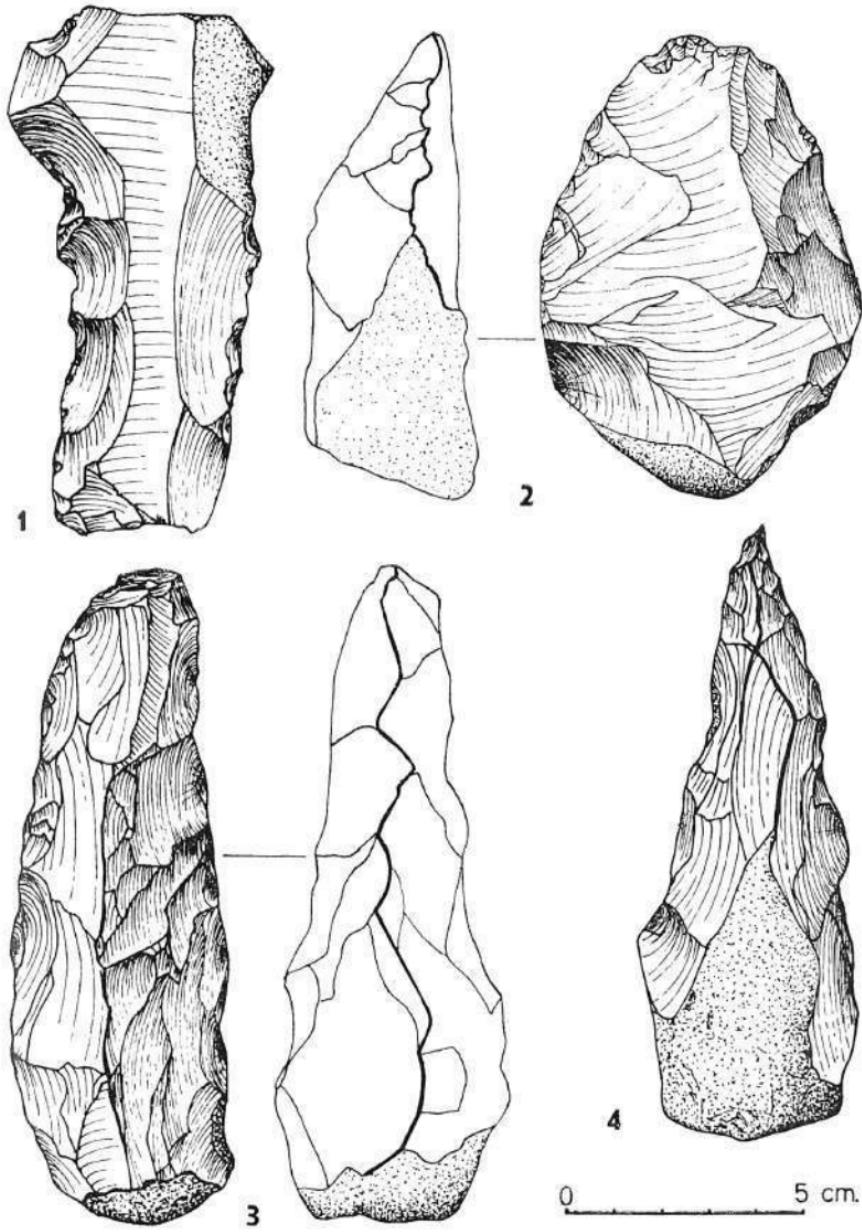
להבונים משוברים וחודים משוברים; אתר I.

[14]

מגדדים מזווים, מכחס ועלי; אחר נ.

משה שטקליס, עפר בר-יוסף ואיתן צ'רנוב

כלי משונן, אבן ייד ודקרים; אתר א

יישוב פריהיסטרורי ליד עין-גב

הבסיס קבוע ומשובר ישר (ראה ציור 6:14—20). תודים אלה מזכירים את הודייה-גראות (Gravette) ממערב אירופה וממורחה. במורה הקרוב נמצאו כלים דומים ביברוד ובמחסה-סלע שליד פטרה. לפי רוסט (Rust, 1950) נמצאו במחסה-סלע 3 ביברוד, שכבה 3, ארבעים וחמשה תודים שכינה בשם "תודי-פאליטה". קירקבריד (Kirkbride, 1958) מביא הודים בעלי שברור עדין הדומים בצורתם, להבונים משוררים. יותר ממחזית הכלים בכל שכבה הם שברים של להבונים, ששוברו שברור וקוק אוורך צלע אחת. יתר הלהבונים נקבעו אלכסונית; על-פיירוב הקיטום קמור-אלכסוני ואינו יוצר וויתר מוגדרת (ראה ציור 6:1—13). להבונים אלה נבדלים מן המלחבונים הכבאים באופן קיטומם ובצורתם הכלילית, שאינה דומה למשולש המואר שוניה-העלות.

עד כה לא נתגלו באתר מיקROLיתים גיאומטריים, ואף לא נקר מיקROLיתן. שכנות.—קבוצה זו כוללת מרצעים בודדים (ראה ציור 5:7—8), כלים בעלי שקדורות משוברות, כלים משוגנים (ראה ציור 8:1), מקבות וכלים גסים שונים. ביחס ראיין לצין וקרים אתדים (ראה ציור 8:3—4) וכלי עבודה אחרים בעלי צורה של "אבניד" (ראה ציור 8:2), ואף של "גרון". הופעתם של כלים אלה בשכבות השונות מעידה, שתיה צורך בעשייהם. בכלל מכלול ליתי יש מספר מועט של קליע-עבדה גסים. יתרו, כי הופעתם של כלים אלה באתר שלפנינו מצביעה על אחד משלבי החיאתה של מסורת הסיתות דודחניים, שהגיעה לשיא חדש בתקופה הניאוליתית ביצירת גיזינטס וכילפות. כל יעצם ובן.—קליע-העצם מועטים, למורת שפע העצמות של חיות גדולות. כולם מטיפוס ה-*lissoides*. נמצאו שניים בשכבה 3 ושניים בשכבה 4 כליה-הבן, העשוים כולם מבולת, כוללים: עלי מלבי מואר בעל חתך מרובע — משכבה 3; שני עליים (אחד מהם שבור), מכתח (ראה ציור 7:3) ובן עם גומה — משכבה 4; ועלי קטן — משכבה 5.

מלפת העובדת, שככל כליה-הבן עשויים מבולת, כמו בתקופות מאוחרות יותר. האם הייתה זו מסורת שמקורה באיזור שבו הבולת היא חומר-גלם מצוי, או שמא בהתאם חומר-הגלם יכול לעל חפקיד מסוים?

ו. הפסוגה

מרבית שרידי בעלי-החיים שנמצאו בחפירות עינ-גב ומנים עם סידרת זוגי האצבע (Artiodactyla). עוזר השרידים מ_kbוצה זו אינו מעיד על תפוצתם הרבת בסביבה בתקופה זו, אלא על העדפת הציד. כמה הבשש שאפשר להפיק

משה שטקליס, עפר בר-יוסף ואיתן צ'רנוב

מהיות אלו רבת מזון של שאר היונקים שחיו בסביבה, ואולי גם היה קל יותר ליכדר.

ממשפחת ה-*Bovidae* המין הנפוץ ביותר הוא הצבי (*Gazella cf. gazella*), השוכן גם היום בעיקר באורומי הים-תיכוניים של ארץ-ישראל—סוריה, אך פולש גם לערבה ולאזרות מדבריים למחצה.

נפוץ ביותר הוא היעל (*Capra cf. ibex*). תחת-המין הנפוץ היום בארץ, בעיקר באורומים שלוארכן תערובת, הוא *Capra ibex nubiana*; אין מוצאים אותו כיום מצפון לים-המלח. ביל השוואות נספות ועיבוד מפורט יותר של החומר אין קבוע — וגם קשה מאד להנify — שבתקופה זו חיו באיזור תתי-המין האירופי *Capra ibex ibex*; ודאי היהתו זו האורה המקומית, שנסוגה דרומה בתקופה הPOST-אוריניאנית. בית (Bate, 1937) מצינית, שנמצאה כמות גדולה של *Capra sp.* בשכבות C ו-G באלי-ואד שבכרמל.

נמצאו שרידים רבים מן הסוג *Bos*, אולם סוג זה חיו באיזור גם בתקופות מאוחרות יותר, כפי שמעידים הממצאים במערות נחל-המערות ובמערת אבורי אוצבע שהborrow הכרמל שהגדירו בית (Bate, 1937) והאו (Stekelis & Haas, 1952).

ממשפחת ה-*Cervidae* עדיין נפוץ למדי היחמור (*Dama mesopotamica*) שהוסיף לחיות בארץ עד סוף התקופה הנאטורפית, לפחות, ואולי אף מאוחר יותר (Stekelis & Haas, 1952). בהשוואה ליתר ה-*Artiodactyla* נמצאו שרידים מועטים בלבד מן המין *Cervus cf. elaphus*. מין זה חיו בכרמל לפחות עד סוף האורייניאק (Bate, 1937). ובהרי יהודה — בשלב ג' של התקופה הפאליאוליתית, כפי שעולה מן הממצאים במערת עיראק אל-חמר (Vaujray, apud: Neuville, 1951).

מן המין *Capreolus cf. capreolus* נמצאו שרידים מועטים בלבד. מין זה נעלם כמעט מנארץ לפני כשישים שנה בלבד.

ראוי לציין, שלא נמצאו באתר שרידים של חזיר-בר (*Sus scrofa*), אך-על פי שמיון זה חיו בארץ ברכיכות מאו הפליסטוקן העליון, לפחות, ועד היום. במוחדר אפשר היה לצפות למציאתו בסביבת עמק-הירדן, מקום שם אפשר למצוא כמות גדולה וטיפוסים שונים של גופיים וצמחייה.

מסדרת הטורפים (*Carnivora*) נמצאו שרידים מעטים מאוד של חתול-בר (*Felis ocreata*), וכנראה גם של שועל (*Vulpes sp.* cf. *Vulpes europaeus*).

לעומת זה נמצאה כמות גדולה יחסית של ארנבת אירופית (*Lepus europaeus*) מסדרת הארנביים (*Lagomorpha*). כפי שמסורת בית נמצאה הסוג

ג'ישוב פרויהיסטורי ליד עין-גב

בכרמל (אל-וואד E). ככלומר, לפי הממצוא ח'י סוג זה באיזור רק מאו האונריניאק. הסוג *Lagomys* נמצא במערת אומיקטפה (Haas, apud: Neuville, 1951). הוא מזכיר שרידים רבים מן הסוג *Lepus* ממערת אבו-אצבע.

נמצאו שרידים מועטים בלבד על עופות, רוכם מסדרת ה-*Falconiformes* (cf. *Gyps* sp. ו-*Falco* sp.) וכן נחנלו שרידים של יונת-סלע (*Columba*) (cf. *livia*) ושל עורב (*Corvus* sp.) (cf. *livia*). על-אף קירchner של האתר לכונרת לא נמצא שרידים של דגים.

מהרכיכות חי רק המין *Mollusca* (Gastropoda) שנמצאו Pulmonata שוהוגדרו עדין שכנים באיזור: *Pseudosigulina cavata*, *Sphincterochila fimbriata* ו-*Hellicella bargeiana*. מן השוכנים במים מתחוקים (*Prosobranchia*) נמצא המין *Melanopsis praemorsa* בכנהר, מאחר שבכונרת חי רק המין *Melanopsis costata* שכון *Columbella rus*-*tica*.

ולחצון אחד של *Connus mediterraneus* שרידי בעלי-החיים אינם נתונים תמונה ברורה של הביווטופים שחיו בסביבות האתר, שכן — כאמור — מעידים הם בראש וראשונה על העדפת הציד. עם זאת מוכיח שפע ה-*Gazella* וה-*Capra ibex*, בצד *Capreolus* cf. *Capra ibex*, *Dama mesopotamica* ו-*Cervus elaphus* מפותחים יותר, בעוד אזורים חסומים מיער, כנראה קרחות גדולות בתחום יער ים-תיכוני גובה למדים. כן היו אזורים לחים ועשירים יותר במים, שאפשרו את קיום הסוג *Bos*.

משפע ה-*Artiodactyla* שהיו באיזור בתקופה זו לא נותר בסביבה אלא ה-*G. gazella*, ובארץ-ישראל כולה — ה-*C. ibex* ו-*Gazella* בלבד. הרכיב ה-*Artiodactyla* של עין-גב בתקופה זו מזכיר במידת-מה את הרכיב הנוכחי של קבוצה זו בטורקיה, כפי שהוא גם לגבי המרטומים בתקופה הפלאילואוליתית העליונה בארץ-ישראל (Tchernov, 1965; טרם פורסם).

ג. דיוון

בחפירות שנערכו עד כה נחשפו חלקים גדולים מבורי-מגורים. מלבד בור זה נתגלו בשיפוליו הגבעה שרידים המעידים, כי היו במקומות שלושה בורות-מגורים נוספים. דוגמתו, שלא כולם מאותו פרקי-זמן — שהוא, כנראה, קצר יחסית — אך מסקנה זו אינה גורעת מהבנת היישוב כולו, שמדוברים לו נחשפו בזمرة אירופת

משה שטקליס, עפר בר-זיווט וואיתן צ'רנוב

ובמרכזו. היישובים הפריהיסטוריים באירופה, שהם מן השלב העליון של התקופה הפלאילואוליתית, כוללים על-פיירוב כמו בקתוות-מגורות חפורות ביליס. המהדק בין הנקודות שונות בכל אחר ואחר; לעתים אף יש הבדלי-זמן קזרים בין הנקודות השונות. אף-על-פי-כן מטען מטען תמונה של שבטים-齊ידים, החיו במקום אחד.

סבירתו של היישוב בעין-גב היהת עשרה במקורות-מנון. רמות הבשן המיווערות והנהלים היורדים ממנה, מוה, יימת הכנרת והמעינות הנובעים בשולי הארץ של העמק, מזה, סיפקו שפע של ציד, דיג ומונן מן הצומח.

דומה, שהיישוב התקיים בעיקר מצד חיות, כגון הצבוי, היעל, השור, החמור והארנבת. מיעוט מני האיות שניצודה מעיד על ציד סלקטיבי מוחמת. עד כה אין הוכחות ישירות שהיישוב עסק בדבר, שכן באדמות-החול של האתר היו עצמותיהם של רוב דגי הכנרת צפויות לכליה. יתרון, שהלהבונים המשוברים, שרוב החוקרים רואים בהם עדות לקיום של כלים מורכבים, שימושם כלידיג. ענף אחר בכלכלתם של תושבי המקום היה ללא ספק איסוף מזון מן הצומח. על האינטנסיביות באיסוף, וככל הנראה גם על ברירתה צמחים מסוימים, מעידים ככל-הכיששה שנחשפו להלבים בעלי ברק-הشمוץ. יתרון, שברק זה, המופיע לאחר-מן בתרכות הנטוות ובמלולים הניואוליתיים, מעיד על קצירת דגוני-בר.

ההתמונות וההתמורות לעגפי-כלכלת מסויימים ודאי השפיעו במשמעותם מכלול הכלים. למרות עיבודם המשוכלל מועטים טיפוסי כל' הצור והעצם בעין-גב, ופרט לשינויים הכמותיים בין השכבות השונות (ראה הטבלה שלעיל) אין הבדלים ביניהם.

עדין לאפשר לקבוע בديוק את מקומו הכרונולוגי של היישוב הפריא-היסטורי בעין-גב. בכללו לylie-הצור באוט לידי ביטוי גן המסורת האוריינית-קיה, שאופייניות לה המגדלים המזוינים והמקצועות, והן התוכנות החדשות של התעשייה הפטו-אורוגנית בארכ'-ישראל (להבונים המשוברים וכמותם הגדולה, יחסית). נוסף לכך אפשר להבחין באלמנטים שלא נמצא עד כה באתרים אחרים מאותו השלב התרבותי, אלמנטים שהם הייחש האתר בעין-גב, כגון כליה-הבולות (המכתש והצללים), הלחים בעלי ברק-הshmוץ וכלי-העבודה הנגס. אלמנטים אלה מבשרים את תרבות הנטוות, העשרה יותר בכלים מסוג זה.

אפשר למצוא הקבלות בין מכלול כליה-הצור שנמצא בעין-גב ובינו הממצא

יישוב פרה-היסטוריה ליד עין-גב

בחפירות אחרות, הקירבה הרבה ביותר היא עם יברוד ועם פטרה. כבר צוין הדמיון בין החודמים מעין-גב ובין "זודיא-פאלאטה" ממחה-טולע 3 ביברוד, שכבה 3 (Rust, 1950). אולם בשכבה זו כבר מופיעים אלמנטים גיאומטריים, כמו טראפז שונח-צלעות ומעוין. מכלול הלהבונים מעין-גב דומה לממצא בשכבות 7-4 במחה-טולע 3 המכונות "חרבות נקית" (שכבות 7, 6, 4) ו"חרבות קפסית מאחורות" (שכבה 5). ההבדל שבין עין-גב ויברוד הוא בכך הזרות שהופיעו ביברוד — בנייגוד לאחד — בעין-גב — ובעובדת, שביברוד נמצא נקרים מיקרוליטים וראשוני המיקרוליטים הגיאומטריים. הקירבה שבין עין-גב למחה-טולע שליד פטרה (Kirkbride, 1958) באה לדיי ביטוי בלהבונים המשוברים הקטומים ובחוריות. השוני ביניהם הוא בכך, שבפטרה הופיעו אלמנטים גיאומטריים ונקר מיקרוליטי. הממצא החרבותי הפוטס-אוריינאי והקדמי-נטופי בארץ-ישראל ובסביבתה כולל שכבות מספר אתרים שונים, כגון שכבה C במערת הנחל בעתלית A₂, שכבה C בכבארה (Garrod & Bate, 1937), שכבה C (Turville-Petre, 1932), שכבה D-E באל-חיאם שבמדבר יהודה (Stekelis, 1963) באל-חיאם (Echegaray, 1963), שכבה K-9 בחפירות החדשנות באל-חיאם (Neuville, 1951) ואחר K בוואדי דובאי שב עבר הירדן (Waechter, 1938). מותר להנחת, שהקירות נספות של מכלולים אלה יאפשרו לנו לקבוע את מקומו הכרונולוגי והתרבותי המדויק של היישוב הפרה-היסטורי בעין-גב.

ביבליוגרפיה

- Echegaray J., Nouvelles fouilles à "El-Khiam", *RB*, 70, 1963, pp. 94-119.
Ewing J., Preliminary Note on the Excavations at the Palaeolithic Site of
Ksar 'Akil, Republic of Lebanon, *Antiquity*, XXI, 1947, pp. 186-196.
Garrod D. A. E. & D. M. A. Bate, *The Stone Age of Mount Carmel*, I,
Oxford 1937.
Kirkbride D. V. M., A Kebaran Rock-Shelter in Wadi Madamagh, near
Petra, *Man*, 58, 1958, pp. 55-58.
Neuville R., Le Paléolithique et le Mésolithique du Désert de Judée, *Ar-
chives de l'Institut de paléonthologie humaine*, Mémoire XXIV, 1951.
Rust A., *Die Höhlenfunde von Jabrud (Syrien)*, Neumünster 1950.

משה שטקליס, עספּר בְּרִיאוֹת וְאַתָּחַן אֲרֻנוֹת

- Stekelis M., Contribution to the Study of the Pre-Mesolithic Age in Palestine, *Magnes Anniversary Book*, Jerusalem 1938, pp. 461–464.
- Stekelis M., Iraq-el-Baroud, nouvelle grotte préhistorique au Mont Carmel, *Bulletin of the Research Council of Israel*, 10 G, 1963, pp. 271–276.
- Stekelis M. & O. Bar-Yosef, Un habitat du Paléolithique Supérieur à Ein Guev (Israel), Note préliminaire, *L'Anthropologie*, 69, 1965, pp. 176–183.
- Tchernov E., Succession of the Rodent Faunas During the Later Quaternary of Israel, Unpublished Thesis (1965).
- Turville-Petre F., Excavations in the Mugharet el-Kebarah, *Journal of the Royal Anthropological Institute*, LXII, 1932, pp. 271–276.
- Waechter J. d'A. & V. M. Seton-Williams, The Excavations at Wadi-Dhobai, 1937–1938, and the Dhobaian Industry, *JPOS*, XVII, 1938, pp. 172–185.